

Kérdés, vajon a *Tilos* és *Tilaj* helynevek alakulhattak-e a német eredetű *Tilo*, illetőleg a lengyel *Tylasz*, *Tylusz*, *Tyla* személynevekből?

4. Látnivaló, hogy figyelmes oklevélolvasással az EWUng. elkerülhetne volna a szláv eredetű *Rata* személynév és a német eredetű *Tilo* személynév korai nyelvtörténeti adatokként való idézését a *ránt*¹⁻², illetőleg a *tilt* igék szócikkjeiben.

Hasonló félreértés miatt került be a „Pukano” helynév az EWUng. *pukkan* szócikkjébe, valamint A Magyar nyelv történeti nyelvtana „Az igenevek” című fejezetébe, mint egyik példa a „fiktív” többől alakult melléknévi igenévi alakra (I. Bp. 1991. 324). Holott Benkő Loránd már korábban megállapította, hogy a hangutánzó – hangfestő eredetű igék között a „*pukkad* félénél semmi jel nem mutat egy korábbi **pukk* töige létre, sőt az a család viszonylagos kései keletkezése miatt teljességgel valószínűtlen” (A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Bp. 1984. 139). A „Pukano” helynév 1328-ban fordul elő a német és részben olasz lakosságú Kőrmöcbányán kiadott oklevélben: „1 malom ... a *bakabányai* bíró malma alatt ... mol. ... infr. mol. iudicis *de Pukano*” (Györffy I: 456). Vagyis a Bakabánya helynév német ajkon elváltozva *Puckanz* volt, latinosított alakban „Pukanus”, és a latin *de* előjáró utáni helyhatározós esetben lett „Pukano”, és nem a „fiktív” tövű *pukkan* ige melléknévi igeneve (vö. Hont megyei Bakabánya alatt a *Pukanus* névalakot Gy. III: 176).

A FNESz. *Bakabánya* szócikkéből kiderül, hogyan alakult ki a német *Puckanz* > *Pukanus* 'Bakabánya' helynév.

5. Az ismeretlen vagy bizonytalan eredetű személynevek magyarzatában sokszor még a szövegkörnyezet sem segít. Ilyenkor kellene megfogadnunk Bárczi Géza intő szavait, aki szerint a szó vagy névféjtés előtt „a szót be kell ágyazni a maga nyelvi összefüggéseibe. Az az eljárás, mely a vizsgálatot egyetlen elszigetelt szóra korlátozná, rendkívül hiányos volna. Tekintetbe kell venni a szó egész családját, felmenőit, oldalágait és származékait a maga teljes bonyolultságában” (i. m.) Vagyis rendkívül kockázatos egyetlen, környezetéből kiragadott, ismeretlen vagy bizonytalan eredetű nevet magyar közszói eredetűnek minősíteni és mindenféle bizonytalan jelentéseket neki tulajdonítani. Egyetlen példa a sok közül: az EWUng. az 1211: *Teke* személynevet a *tekint* ige *tek*-tövéből alakult lehetséges folyamatos melléknévi igenevének fogja fel 'tekintő' jelentéssel. De az 1198: *Theke* személynevet a *tök* közszo biztos korai nyelvtörténeti adatoként idézi az 1211: *Tecu*, 1138: *Tuke* nevekkel együtt, bár jelentésüket megkérdőjelezi „? 'Kürbis' ” /='tök' / vagy „? Hodensack mit den Hoden” /='herezacskó a herékkel' /.

A nagyszámú Árpád-kori *Te*- szótaggal kezdődő név: *Tek*, *Thec*, *Thecu*, *Tecu*, *Teku*, *Te-kud(inus)*, *Teca*, *Teka*, *Texa*, *Tecsa*, *Thexa*, *Texe*, *Tekze*, *Tecus*, *Thecus*, *Tecusa* stb. (vö. Árpád-kori kis személynévtár) arra utal, hogy e nevek esetében egyfajta becező névtípusról lehet szó (vö. Kniezsa István: *NyudKözl.* 1958: 482), így például egy *Te*-szótaggal kezdődő személynévből, talán a *Theodor*-ból alakulhattak rövidüléssel és különféle képzőkkel a felsorolt nevek (vö. B. Lőrinczy É.: *NyudÉrt.* 33. sz. 14, 19). A szerb-horvát „*Te-c-a*” az Athanasius, a „*Te-sa*” a *Theodosius* becező alakja (Maretic 85). Ezért megalapozatlannak tartom az 1198: *Theke*, 1211: *Teke* személyneveknek az EWUng. által megadott 'tök', illetőleg 'tekintő' jelentéseit.

A fentiekből következik, hogy igazat kell adnunk Hadrovics Lászlónak, aki az EWUng. I. füzeteinek megjelenése alkalmából írt ismertetésében kifejtette, hogy az EWUng. szócikkjeinek nyelvtörténeti adataiból „kihagyható csoport lett volna az a sok középkori tulajdonnév, amelyeknél teljesen valószínűtlen, hogy összefüggének későbbi magyar közszókkal ... főleg latin oklevelekben fennmaradt, valójában megfajtatlan nevek” (Magyar Tudomány 1993: 1414).

6. A szlavóniai, szerb-horvát eredetű *Rata*, a Szepes megyei szász (német) eredetű *Tilo* és a bizonytalan eredetű *Teke* személyneveket Benkő Loránd is beavlogatta a lehetséges folyamatos

melléknévi igenévi alakok közé 'rátó = rántó', 'tiltó', 'tekintő' jelentéssel. Tanulmányával, a 200-nál több -a, -e, -o végű Árpád-kori személynév – köztük a *Rata*, *Tilo*, *Teke* – egybegyűjtésével az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet az „Ősmagyar folyamatos melléknévi igenévi maradványok[ra] az Árpád-kor személynévanyagában” (Rédei-Festschrift. Wien–Budapest, 1992. 57–69). A *D, T, V* forrásjelzéssel idézett adatai könnyen visszakereshetők az Árpád-kori kis személynévtárból.

Benkő Loránd ebben a tanulmányában is többször és hangsúlyozottan figyelmeztet a névmagyarozatok során szükséges és kötelező óvatosságra, így az általa felsorolt Árpád-kori személynevek és a mellettük zárójelbe tett igék, mint jelentések, csak a lehetőségeket, a lehetséges magyarozatokat példázzák, mert a személynevek között „nyilvánvalóan sok az igenévi kiindulású, de másféle morfológiai alakulásmóddal is magyarozható” (i. m. 63). Így Benkő szerint a *Tilo* személynév előzménye lehet a török eredetű *tilo* közszo is (i. m. 65). Láttuk, hogy a *Tilo* nem lehet sem a *tilt* ige melléknévi igeneve, sem a török eredetű *tilo* közszo, hanem valódi német személynév.

Benkő megemlíti, hogy az egyházi eredetű személynevek kicsinyítő-becező alakjai között „a *Mata* a *Máté* vagy a *Mátyás*, a *Siko* a *Sixtus* magyar megfelelőjeként is” értelmezhető, nem pedig a *matat* illetőleg a *sikolt* igék melléknévi igenévi alakjainak (i. m. 66). Több más között én még a *Sima* személynevet is a *Simeon*, *Simon* becező alakjának tartom, és nem a *simít* ige folyamatos melléknévi igenévi alakjának. Nyilván félreértés miatt került az 1211: *Elee* gamasi földművelő (fili *Elee*) mellé az 'ellik' jelentés, vö. DA: *Eleedi*, *Elees*, melyek az *Elias* becező változatai. De a Benkő által felsorolt lehetséges ősmagyar folyamatos melléknévi igenévi alakok között vannak biztosan idegen eredetű személynevek is, néhány ezek közül: *Bosou*, *Bozou* (? 'baszó') < szláv *Bož-idar* szn. + -ou (Kniezsa: AECO. 1936: 118); *Maza* (? 'mászó') < szb-hv. *Maza* szn. (vö. FNESz.: *Mázaszászvár*); *Pota*, *Pata* (? 'pató = pattanó') < német *Pot*, *Pota* szn. (vö. FNESz.: *Gyöngyöspata*); ugyanez a név az EWUng. szerint az 'állat körme' jelentésű *pata* [??] is lehet; *Fara* (? 'fáradó vagy faragó') < német *Fara* szn. (Förstemann 495, 496), ugyanez a név az EWUng.-ban még 'far, hátsóréz' [??] jelentéssel is bírhat; *Terpe* (? 'töporodik') < cseh *Trpa* (vö. FNESz.: *Szásztörpény*), a szlavóniai *Rata* egyik unokája *Terpene* volt; *Ugra* (? 'ugró') < szl. *Ugrin* szn. csonkult -a képzős alakja (vö. FNESz.: *Biharugra*); *Visa* (? 'vizsgáló') < szb-hv. *Viša* szn. < *Višoslav* (vö. FNESz. *Visa*) stb.

Benkő Loránd egyik legutóbbi tanulmányában elmarasztalóan nyilatkozott a helyneveink vizsgálatában dogmává meredett névmagyarozatokról. Tőle idézek egy témánkhoz, az ősmagyar folyamatos melléknévi igenévből alakult Árpád-kori személyneveink kérdéséhez illő mondatot: „Esetenként természetesen mindezen következtetések mindegyike valós lehet, csak az elvi alaphól kiinduló tömegesítés, sablon, túlzás vitatható, illetőleg kétségeket ébresztő” (Névtani Értesítő 1996. 12).

Fehértói Katalin

A toldalékmorfémák meghatározásáról*

1. Keszler Borbála tanulmányos vitacikkben (Keszler 1997) elemzi azt az állítást, hogy a *-hat/het* nem képző, hanem inflexió affixum, magyarán jel (Kenesei 1996). Habár végső konklúziójában lényegében igazat ad a tekintetben, hogy e morféma képző voltában lehet kételkedni, számos részletkérdésben tagadja megállapításaim helyességét. Mostani válaszom megírására az a remény is sarkallt, hogy néhány régi problémára megpróbáljak új válaszokat adni, s az így kialakuló disputában a magyar leíró nyelvtan több homályos pontját világosabban lássuk.

* E tanulmány megírását az OTKA T017263 pályázat támogatta. Köszönettel tartozom Kiefer Ferencnek tanácsaiért.

Eredeti cikkemben a szakirodalom alapján egy táblázatot állítottam fel a képzőkre és a ragokra (azaz a derivációs és inflexiós kötött morfémákra), s ezt a cikk végén azzal a következtetéssel egészítettem ki, hogy a jelek az inflexiós morfémák közé tartoznak, egy jelentős különbséggel: hogy őket más kötött morfémák is követhetik, továbbá, hogy a *-hat/het* is jel. Az ebben az értelemben teljessé tett táblázat tehát így fest:

(1) A képzők, jelek és ragok közötti különbségek

	<i>Képző</i>	<i>Jel</i>	<i>Rag</i>
i. az adott szófaji kategória minden eleméhez hozzátehető	–	+	+
ii. a létrejött forma jelentése mindig kompozicionális	–	+	+
iii. más kötött morféma követheti	+	+	–

Jóllehet megemlítettem más szempontokat is, például, hogy az inflexió grammatikai jelentést hordoz, hogy nem változtatja meg a szintaktikai környezetet (azaz pl. az ige vonzatszerkezete megmarad), vagy hogy a képzés szófajváltást is eredményezhet, és általában új lexémát hoz létre, ezekre azonban a táblázatban nem hivatkoztam, mert (Spencer 1991 nyomán) úgy láttam, nem egyértelmű „igen-nem” választásokhoz vezetnek, hanem csupán az esetek jelentős vagy jellemző részében lehet rájuk hivatkozni.

Általában nem kételkednek például az *-ás/és* képző voltában, hiszen szófajt változtat, mégis könnyű volna az általa képviselt „nomen actionis” jelentésmozzanatot grammatikai jelentésnek tartani. Vagy ki tartaná a többes szám jelét képzőnek? De ha számnév után vagy alanyi helyen álló főnévre tesszük, akkor meg kell változtatnunk a szintaktikai környezetet: ki kell hagynunk a számnévet vagy egyeztetnünk kell az állítmányt (**három könyvek, *A könyvek elfogyott*).¹ Említett rövid cikkemben tehát azon az állásponton voltam, hogy csakis egyértelmű kritériumok segítségével döntsük el, hová tartozik egy-egy elem.

Ugyanakkor persze nem volt szándékomban kétségbe vonni, hogy maga az osztályozás helyénvaló-e, hogy valóban ezek volnának-e a kategóriák, amelyekbe a magyar szakirodalomban toldalékmorfémáknak nevezett affixumok beletartozhatnak. Hogy egy távoli analógiával éljek: ha a felosztásunk alapja az, hogy a vízben élő gerinces állatok halak, a levegőben élők pedig madarak, akkor többnyire jó eredményhez jutunk, de például a bálnát a halak közé fogjuk sorolni. Ettől az osztályozásunk nem lesz elfogadhatatlan, csak hogy feltűnhet, hogy a bálnák bizonyos tulajdonságok tekintetében nem egyeznek a többi vízben élő állattal. Végső soron tehát az derül ki, hogy a klasszifikáció alapja volt téves, az állatokat nem aszerint kell csoportosítani, hol az élőhelyük.

Míndezt a mi problémánkra lefordítva azt mondhatjuk, hogy amennyiben elfogadjuk a képző–jel–rag distinkciót, akkor meg kell vizsgálnunk, mi a felosztás alapja, és ennek megfelelően kell adott morfémák hovatartozásáról dönteni. A vita tárgyát képező cikkemben ezt tűztem ki célul. Ugyanakkor felvethetők kételyek az osztályozás egészével és az egyes osztályok egységességével kapcsolatban is, amint erre mostani dolgozatomban igyekszem kísérletet tenni.

Először szemügyre vesszük a kötött morfémáknak a Keszler Borbála írásában lényegében a Berrár, Keszler és Rácz (1994) alapján idézett jellemző sajátosságait, azután az ezek meghatározására általam javasolt kritériumok kritikáját tekintem át, végül egy újabb javaslatot fogalmazok meg a problematikus esetek kezelésére.

¹ A csillaggal jelölt formák nem elfogadhatóak, azaz nyelvtanilag helytelenek, a kérdőjelesek pedig kétséges grammatikalitásúak.

2. A képző tulajdonságait Keszler a következőképpen foglalja össze (86–7):

2.1. „Nem kötelező elem. Hiánya miatt nem veszünk fel Ø morfémát.” Az állítás majd a raghoz viszonyítva nyeri el jelentőségét, de a Ø morféma a továbbiakban nem kerül elő, ezért felmerül a kérdés, hogy vajon a ragnál kell-e Ø morfémát felvenni (egy esetleges Ø, azaz zérus allomorf helyett, vö. 4.1.). Az, hogy valami nem kötelező, egyébként önmagában semmiféle pozitív kritériumot nem képvisel, hiszen ha az igenevek képzéssel jönnek létre, akkor a ragok sem tekinthetők kötelező elemnek, mivel az igeneveken nem jelennek meg.²

2.2. „Legbelsőbb helyzetű (a tö után következik).” Ez akkor igaz, ha a képzőt nem előzi meg más képző, ha viszont megelőzi, akkor az állítás kiüresedik. Kérdéses továbbá, hogy az úgynevezett „szófajjelölő” képzők (pl. *pattan*) eleget tesznek-e az említett követelménynek. Ugyan a *patt-* előfordul a *pattog* szóban is, de vajon az *-og* képzőt kell-e feltennünk a *kuncog* szóban? Ennek ugyanis nincsen **kuncan* párja, és egyáltalán a feltételezett *kunc-* tö kimutathatatlan, tehát nem létezhet. Más szóval a Keszleről is hivatkozott disztribúciós elemzés nem támogatja a „szófajjelölő” képzők feltételezését. Az általános probléma a képzők produktivitásával kapcsolatos, és visszatérünk rá még az alábbiakban.

2.3. „Többnyire megtűr maga mellett (azaz maga előtt és után) más képzőt, de képzőnként meghatározott módon.” A „többnyire” szó fellazítja az állítás kritériumkénti használatát. A „meghatározott mód” pedig az (1i) állításban a képzők alatti mínusz jelnek felel meg.

2.4. „Jellemzően állhat utána jel és rag.” Ez az állítás előrevetíti a körbenforgás veszélyét, mivel éppen arra vagyunk kíváncsiak, valójában mi a képző, a jel és a rag közötti különbség; e terminusokat tehát nem volna szabad a jellemzésekben használni.

2.5. „Többnyire nem köti meg a szóalak szófaját, tehát nem akadályozza meg a további szófajváltást (de: *pöttömnyi, futva*).” A „többnyire” minősítésről az előbb szóltunk. Nem világos a „szóalak” terminus előfordulása, hiszen a képző nem szóalakot, hanem új szót, lexémát, vagyis lexikai címszót, szótári egységet hoz létre, amint arra fentebb hivatkoztunk. Ha pedig így áll a helyzet, akkor nem meglepő, hogy a (további) szófajváltás, vagyis általában a továbbképzés lehetséges. Inkább az kell, hogy érdeklődést keltsen, miért nem lehet az említett szótípusokhoz képzőket rakni. Első látásra úgy tűnik fel, hogy a mértéket vagy méretet kifejező melléknevek esetében merül fel ez a nehézség: **kéméteresség, *négyajtósság*, és ide tartozhatnak a *-nyi* képzős alakulatok is; ez azonban további és alapos vizsgálatot igényel. Más kérdés a határozói igenevek és általában az igenevek osztályának köre, amelyre futólag szintén visszatérek alább.

2.6. „Általában a képző határozza meg, hogy milyen bővítményt kaphat a szó (de: *iskolába járás, piros tetejű ház*).” Valóban, s az állítás szerepel is a Keszler által nem idézett, de a bevezetőben összefoglalt szöveges részben, a szintaktikai környezetet megváltoztatni képes képzőket szembeállítva az ilyesmire nem alkalmas jelekkel és ragokkal – pontosan azzal a megszorítással, amit Keszler is hozzáfűz: hogy ez nem minden esetben igaz. A zárójelben közölt ellenpéldák egyébként csak látszólagosak. Biztos-e, hogy az *-ás* képzőt tesszük először a *jár* tőhöz, majd aztán bővítjük az *iskolába* vonzattal, vagy lehet-e fordítva is, vagyis hogy az [*iskolába jár*] lexikai formára kerül rá a képző? Vannak ugyanis ez utóbbi megoldásnak is hívei az újabb grammatikai felfogások között (vö. Kiefer 1991). Az *-ú/ű* képzős kifejezésekről még alább a 6.2 pontban is szólni fogok, de vö. még Kenesei 1995/96.

2.7. „A képző lehet szófajtartó (*halász*), szófajváltó (*zongorázik*) és szófajjelölő (*pattan*).” Ez a kijelentés természetesen olyan értelemben nem tartható a képző jellemző sajátosságának, hogy elhatárolná azt a jeltől vagy a ragtól, hiszen bármely belső osztályozás csak arra a csoportra vonatkozik, amit már előzetesen felállítottunk.

² Mint azt alább kifejtem, ezzel a nézettel, amelyet Faluvégi és mások (1994) fejtettek ki, vagyis hogy a rag kötelező elem, nem értek egyet.

2.8. Az előző szakaszban idézett tulajdonságsort egy olyan megállapítás követi, amelynek Keszler maga sem tulajdonít kivételnélküliséget. Keszler többek alapján ezt mondja: „a képzett szó gyakran olyan viszonyt fejez ki, amely egy szintagma értékével bír [...]: *nyulacska* ← *kis nyúl*, [...] *kapál* ← *kapával dolgozik*, [...] (ezzel szemben a ragos névszóval kifejezett viszony nem oldható fel két szó kapcsolatával...)”. (Kiemelés tőlem.) Bár már az is kétséges, hogy ez a ragokra általában igaz volna (vö.: *iskolában* ← *iskola belsejében*; *késsel* ← *kés segítségével*), az semmiképpen nem megnyugtató eredmény, hogy a jelek egy része „levezethető” ily módon (pl. *könyvek* ← *több, mint egy könyv*), más részük viszont nem (pl. a tárgyas „ragozás” morfémája: *lát-já-tok*).

3. A jelre Keszler cikke szerint az alábbi tulajdonságok jellemzőek.

3.1. „Lehet kötelező elem (idő- és módjel az igénél, többesjel a főnévnél), de lehet tetszőleges is.” Mint kritérium, az állítás használhatatlan, részben azonban értelmezhetetlen is, hiszen nem derül ki, miképpen kötelező az idő- vagy módjel, illetve a többes szám jele. Ezek ugyanis a legjobb esetben is csupán egyvezetett inflexiók (pl. a feltételes tagmondatok vagy az alany-állítmány között). Az állítás természetesen a kötelező toldalékoknak tekintett ragokkal szemben nyer jelentőséget, ezért a 4.1 pontban visszatérek rá.

3.2. „Belső helyet foglal el (tő vagy képző után következnek).” Megint felbukkannak a definiendumok a definiensben: honnan tudjuk, hogy valami képző-e vagy jel, amíg nincsenek független meghatározásaink? Más szóval, ha valami a tő vagy egy már bizonyítottan képzőnek tekintendő elem után (és egy kétségtelen rag előtt) következik, akkor az illető morféma még lehet maga is képző.

3.3. „Megtűr maga mellett más jeleket (de szófajonként meghatározott módon).” Ez a tulajdonság az agglutináló nyelveknek a cikkemben is említett jól ismert jellegzetessége. Ugyanakkor, nem világos, mit jelent a „maga mellett”: hiszen ami előtte van, az lehet képző, ami pedig utána áll, az lehet rag. A „szófajonként meghatározott mód” természetesen igaz, de ez a tulajdonság nem különíti el a jeleket a ragoktól, hiszen ezek is szófajfüggőek.

3.4. „Szófajváltást nem okoz, de csatlakozása már megakadályozza a további szófajváltást, azaz szófajkötő elem (de *-bb*: *jobbít*; a középfokjel rendelkezik tehát képzőszerű sajátossággal is).” Ha a jel inflexió morféma, akkor következik, hogy megjelenése függ a (relatív) tő szófajától, de maga már nem okozhat további szófajváltást. Vagyis, ha a jel ún. „szófajkötő elem”, akkor a rag is az. Más kérdés a *-bb* szerepe: jóllehet egyetértek Keszlerrel abban, hogy a középfokot jelölő toldalék átmenet a képző és a jel között, hiszen megváltoztatja a vonzatszerkezetet, ugyanakkor minden melléknévhez hozzátehető, az idézett példát mégis félrevezetőnek tartom. Úgy látom ugyanis, hogy néhány rögzült alakon kívül (pl. *nagyobbít*, *szebbít*, sőt *öregbít* (!) stb.) nincsen produktív továbbképzése ennek a morfémának, vagyis nem lehet olyasmit alkotni mint **gyorsabbít*, **éles(eb)bít* stb. Márpedig állításaink csakis a produktív lexikai-morfológiai folyamatokra lehetnek érvényesek, mivel nem produktív toldalékmorfémák kizárólag a képzők között lehetnek, és azok esetében is a nem produktív képzők mindig közelebb vannak a tőhöz mint a produktívak.

Általában a „szófajkötő” megjelölésnek vagy kategóriának nem világos a jelentése: ha ugyanis az alapvető különbség a deriváció (képzők) és a – szófajt változtatni nem képes – inflexió (ragok) között áll fenn, ami állításaim alapját képezi, akkor a terminus feleslegessé válik. Ugyanakkor a nyelvet elemző (például a más anyanyelvű nyelvtanuló), ha ismeri a jelek (és ragok) listáját, akkor tudja, milyen szófajú a tő; ebben a vonatkozásban tehát van értelme a „szófajkötő” vagy „szófajjelölő” terminusoknak.

3.5. „Nem változtatja meg a szó paradigmatiszta értékét, csak ugyanazon a síkon eltolja.” A paradigmatiszta érték változatlansága feltehetőleg annyival több a „szófajkötésnél”, hogy az esetleges vonzatok sem lehetnek érintve – s ez szerepelt cikkemben is „változtalan szintaktikai környezet” néven, igaz, nem mint kivétel nélküli tulajdonság. Az ugyanazon a síkon való „eltolás” meta-

foráját nem értem, s ebben a hivatkozott Berrár, Keszler és Rácz (1994) sem segít. A metafora minden bizonnyal Antal (1961: 74) jeles munkájából származik, de Antal maga sem magyarázza meg, mi köti össze az olyan különböző tulajdonságú jeleket, mint a birtokos személyjel, a birtokjel, a többes szám, illetve középfok jele. Ezek közül a birtokos és a középfokjel szintaktikai szerkezeteket határozhat meg: az előbbi (nominatívusi vagy datívusi esetben álló) birtokos megjelenését „engedi meg”, az utóbbi adessívusi (*-nál/nél*) esetű főnévi csoportot vagy *mint*-tel bevezetett mellékmondatot követel meg. Antal mentségére azonban említük meg, hogy őt az esetragok, a magyar esetrendszer érdekelte, ezért nem volt szükséges meghatároznia, s így adottnak vehette a jelek osztályát.

4. A ragokra a következők vonatkoznak.

4.1. „Kötelező elem az igénél és a főnévnél is.” Noha nem világos, milyen értelemben kötelező a rag (hiszen például a helyhatározói *-ban/ben* helyett sokszor lehet akár más helyviszonyt kifejező ragot, akár névutót használni), annak következtében, hogy az állítás a főbb szófajok közül (ige, főnév, melléknév, határozószó) az utóbbiakat nem említi, valójában **nem a ragokról, hanem a fővevekről és az igékről szól**, más szóval azt jelenti ki, hogy a főveveket és az igéket kötelező raggal ellátni. Nem világos az sem, vajon miként kötelező a rag az igénél, hiszen az érvényes leíró nyelvtani besorolás szerint az összes igenévnek képzője és nem ragja van. Vagyis ezek az igealakok ragok nélkül állnak.

Erre az állításra utaltam korábban a 2.1 és a 3.1 pontban is. Ha tehát (főnév- vagy ige-)rag nincsen jelen, akkor \emptyset , azaz nulla vagy zérus morfémát kell felvenni. A zérus morfémával is vannak koncepcionális problémák, például az, hogy ha az alanyeset (ragja) is zérus – hiszen az alanyesetű főnév is kötelezően ragot kell felvegyen –, akkor legalább három zérus morféma van a magyarban: az egyes szám harmadik személyű alanyi ragozása (*olvas*- \emptyset vagy *olvas-ott*- \emptyset), az alanyeset, valamint az olyan határozóragé, mint amelyik a *vasárnap* főnévből határozót alakít. Ha azonban ez utóbbit például az *-on/en/ön* rag zérus allomorfiájának tartjuk, csakúgy mint a birtokos inflexiót követően elhagyható tárgyragot (*könyvem* – *könyvemet*), akkor semmi sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy az egyes szám harmadik személyű alanyi ragozású igeragot ne tekintessük például az ikes igék *-ik* végződése allomorfiájának. Így egyébként az alanyesetnek sem zérus morfémája lenne, hanem egyszerűen morfológiailag (de nem szintaktikailag) jelöletlen volna.³

Míndezzel nem azt állítjuk, hogy elintézettnek vehetjük a zérus morfémák kérdéskörét, csupán azt, hogy minden egyes esetben alapos vizsgálattal kell feltárni, milyen elemzések alapján tesszük fel a jelenlétét. Többben (pl. Marchand 1969, Aronoff 1976) a „konverzióként” ismert szófajváltó képzés esetében tesznek fel zérus morfémát, pl. *cheat* 'csalni' → *cheat* 'csaló', mások (pl. Beard 1984) tagadják az ilyen üres elemek létét.

4.2. „Szóalakzáró elem. Más toldalék nem követheti (de: *nagybani*). Csak egy lehet belőle.” Ez pontosan megfelel a (Iiii) sorban a rag alatt álló mínusz jelnek. Megjegyzem, hogy a *nagybani* felemlítése félrevezető, hiszen még ha produktív volna is a *-bani*, akkor is egyetlen tagolatlan képzőként működne, akárcsak a cikkemben elemzett *-ható/hető*.

4.3. „Képzőtlen, képzős és jeles szóhoz egyaránt járulhat.” Ez természetesen igaz, de ismét csak lehetőségeket említt, továbbá a definiendumok szerepelnek az állításban, vagyis kritériumként hasznavehetetlen.

4.4. „Szófajkötő elem.” L. fent, 3.1

4.5. „A névszórag szintaktikai viszonyt jelöl a hierarchiában feljebb álló tag (a szó szerkezet alaptagja) felé.” Az állítás a ragoknak csupán egyik csoportjára vonatkozik, ezért belőle a ragokra általában nem lehet általánosítani. De felmerülhet a kérdés, hogy az esetragos névszóból vagy

³ Az ezt magyarázó megfontolásokat l. É. Kiss és Szabolcsi 1992.

névszói szerkezetből álló olyan ún. módosítószók vagy „mondatszintű határozók”, amelyek a mondat többi részében kifejezett propozícióval állnak valamilyen viszonyban, melyik feljebb álló tag felé jelölnek viszonyt, vö.: *Pétertől Pali akár fel is fordulhat.*

5. A fentiekben idézett pozitív ismérvek tehát nem elégségesek a három toldalékcsoport elhatárolásához, vagy pedig eleve nem alkalmasak erre a feladatra. Ha előre tudjuk, mi a képző, a jel és a rag, akkor a felsorolt állítások akár igazak is lehetnek, de hát pontosan az a célunk, hogy megállapítsuk, különböznek-e és miben ezek a kötött morfémák. Véleményem szerint nem teszi értékesebbé a kritériumainkat az, hogy nem hivatkozunk a jelentésre, amire Keszler utal: a disztribúciós elemzéseket alkalmazó iskoláknak ez az alaptézise egyébként sem kivitelezhető, hiszen mihelyt a – bizonyíthatóan elégtelen – zárt korpuszokon túllépünk, a vizsgálatok mögött mindig olyan ítéletek húzódnak meg, hogy értelmes-e az adott morfémásor, vagyis van-e jelentése. Amit továbbá kijelent, vagyis hogy „a jelentésre utaló kritériumok [...] a legkevésbé sem nyújtanak biztos fogódzót az elhatároláshoz” (87), azt véleményem szerint mindig csak a kérdéses eset szemrevételezése után szabad kijelenteni, nem pedig általában. Abban ugyanis nem látok semmi elvetendő, hogy egy olyan kijelentést tegyünk, miszerint egy adott morfémakapcsolat jelentése kompozicionális-e vagy sem, tekintet nélkül arra, pontosan mi is a jelentése. Így lehet ugyanis elkülöníteni pl. a *kivágta a rezet* nem kompozicionális jelentésű állandó szókapcsolatot (idiómát) az *a rezet vágta ki* kompozicionális, azaz szó szerinti jelentésű szerkezettől, s meghatározni további szintaktikai viselkedésüket.

5.1. Keszler állítása szerint az (1i) nem általános, mivel „bár van *pirosan, boldogan, béktőlleg*, nincsen **boldogtalanán, *budapestien, *szépleg* stb.” (87). Valóban, de van *boldogtalanul, budapestiül* vagy *budapestiesen* (beszél), továbbá a *-lag/leg* minden bizonnyal egyáltalán nem, de legalábbis nem minden típusú melléknév esetében produktív. Vagyis adott kötött morfémáknak különböző környezetfüggő allomorfiái lehetnek, csakúgy, ahogy az ikes igék mellett más ragokat kell(ene) használnunk, mint a többi igét követően. A felhozott példák kapcsán egyébként újabb kérdések merülnek fel, egyrészt az *-i* képzőről, másrészt általában a határozószók képzőiről, s ezeket a 6.2-ben még megemlítem.

5.2. Ami a társulási képesség kérdését illeti, Keszler Kiefer Ferenc egy cikkére (1987) hivatkozva felveti, hogy a társulási képesség alapján nem dönthető el, raggal vagy képzővel állunk-e szemben. Szemben az én írással, amely egy feltételezett képzőről kívánta kimutatni, hogy jel, Kiefer azt vizsgálja, melyek a magyar esetragokra vonatkozó ismérvek, s ezekre is visszatérek a 6.2-ben.

Keszler azonban azt is állítja, hogy az igeragok sem tehetők hozzá minden igetűhöz, hiszen a tárgyas ragozás végződésai nem jelenhetnek meg tárgyatlan igéken. Itt egyrészt a kritériumaink között szereplő „szófaji kategória” megjelölés kíván pontosabb definíciót: az (általában) határozott tárggyal való egyeztetés révén megjelenő tárgyas ragozás morfémája valóban nem minden igéhez tehető hozzá,⁴ ezért a kategória szűkebb is, pl. „tárgyas ige”, csakúgy, ahogy a többes szám morfémája esetében is a főnevek egy csoportja, az absztrakt fogalmakat kifejezők, kimaradnak, pl. *lét, ész, elektromosság, boldogság*. Másfelől itt is a környezetfüggő morfémaalternánsok, vagyis az allomorfiák kérdését kerülnünk meg, ha csupán az önmagukban tekintett ragok társulási képességét vesszük szemügyre, és – szigorúan disztribúciósan elemezve – nem azt látjuk a jelenségben, hogy a tárgyas ragozás egyeztetett, és esetenként zérus allomorf formájú *-J-* morfémája mellett az igei személyragoknak más allomorfiái jelennek meg, mint a (jelöletlen) alanyi ragozásban.

5.3. Az „automatikus” képzők közül Keszler hármát említ: közülük épp az egyikről, a *-hat/het-*ről igyekeztem kimutatni, hogy nem az. A másodikról, a műveltetés képzőjéről úgy tartja, hogy „minden tárgyas igéhez hozzáfűzhető”, bár elég csak az olyan példákat felsorolni, mint a

⁴ Bár alkalmasint tárgyatlanokhoz is járulhat, pl. *alussza az álmát, éli az életét* stb.

**gyűlöltet, *izzasztat, *néz(t)et*, hogy lássuk: ez nem így van. Ugyanakkor számos tárgyatlan igéből lehet műveltetést képezni, pl.: *pisíltet, ültet, lélegeztet*. A harmadik képző, az *-ás/és* még ezekenél is bonyolultabb eset. Látszólag ugyanis tényleg minden igéhez hozzáilleszhető, de felmerül a kérdés, valóban szóképzéssel állunk-e szemben, hiszen vannak igék, amelyek csak a vonzatukkal együtt vehetik fel e szuffixumot, pl. *feltalálás, megigézés, megtekintés*. Ha ugyanis az ige változatlanul megőrzi a vonzatát, akkor a képző nem egyetlen szóhoz, hanem egy szintaktikai szerkezethez járul hozzá, vagyis az eredményül kapott főnévi szintagmák belső viszonyai így festenek:⁵

(2) [[[[az új porlasztó] feltalál] -ás] -a]

Itt a *feltalál* ige a „tárgyat”, valójában a „téma” tematikus szerepű belső argumentumát nem a lexikonban kapja meg, hiszen ott csupán szavak létezhetnek, szó szerkezetek nem, hanem a szintaxisban.⁶

A szóelemek közötti hierarchiában a képzett szóban a képző a főtag, ugyanis ez adja meg a szófaját (vagyis ennek a kategóriáját „örökl” az új lexéma), és ez szabja meg általában a vonzatokat, vö. *olvas (vmit)*, de *olvasat (vkit/vmit vkivel)*. A (2) példában bemutatott szintagma nagyságú kötelező vonzat arra a paradoxonra mutat rá, amely a képzett szavak fonológiai egysége (pl. hangrendi illeszkedés) és a képzés szintaktikai következményei között áll fenn, amint ezt az *-ú/ű* birtokos melléknévi összetételek, valamint idegen nyelvekből vett példák alapján egy másik cikkemben próbáltam kifejteni (Kenesei 1995/96).

Lényegében arról a különbségről van szó, amely a szóalapú morfológiai folyamatokat (vagyis a szorosan vett lexikai szóképzést) elválasztja a szintagma alapú morfológiai eljárásoktól, amelyekbe alapvetően az inflexiók (azaz a ragok és jelek) hozzáadása tartozik bele, de egyes átmenetnek tartott képzők vagy jelek (pl. az imént említett *-ás/és*, az egymáshoz sokban hasonlóan működő *-ú/ű* és *-os/es* és a névutóhoz csatolt *-i*) megjelenése is. Bár ezek az affixumok megőrzik a fő vonzatkeretét, mivel kategóriaváltást eredményeznek, a képzők közé kell sorolnunk őket. Mint-hogy azonban szintaktikai összetevőkhöz járulhatnak, ráadásul minden megkötés nélkül, ez a tulajdonságuk az inflexiókkal rokonítja őket.

Ezen a ponton két dolgot tehetünk, ha kritériumainkat változatlanul hagyjuk: (a) a szófajváltást nem tekintjük a képzőket meghatározó tulajdonságnak, aminek a következtében az említett végződések inflexiónak, azaz ragoknak bizonyulnak; vagy (b) megengedjük, hogy a (most már idézőjelben értett) „szóképzés” szintaktikai egységeket is alapul vehessen. De a bevezetőben taglalt osztályozási probléma fényében azt is mondhatjuk, hogy maga a csoportosítás lehet kétes, hogy más kritériumok alapján más kategóriákat kell felállítanunk, amint azt a bálna esetében tették a zoológusok. A toldalékok osztályozására vonatkozó új ismérvünk lehetne például az, vajon szó vagy szintagma szintű alaptaghoz járul-e a kérdéses morféma. Ha szószintű elemhez, akkor lexikális toldalékról beszélünk, ha viszont szintagma nagyságú a toldalékolt egység, akkor szintaktikai toldalékkal van dolgunk. Eszerint az alapvető distinkció nem a (szó)képzés és az inflexió, hanem a lexikai és a szintaktikai toldalékolási eljárások között állna fenn, és így az esetek nagy részében nem lenne szükséges „átmeneti” morfémákra hivatkozni.⁷ Ezt a másfajta osztályozást kíséreltem meg indokolni a 6.2 részben.

5.4. Keszler egy további kifogása az ellen a kritérium ellen irányul, amely a jelentés kompozicionalitására hivatkozik a ragoknál és a jeleknél – szemben a képzőkkel. Érvelése az

⁵ Itt most nem tudjuk részletezni a szerkezet további levezetését: csupán annyit említünk, hogy a „tárgyi” argumentum először a birtokos szerkezetnek az egyeztető birtokjel révén nominatívusi esetet adó belső pozíciójába mozog, majd onnan (esetleg) a datívusi esetet adó külső helyére, l. Szabolcsi és Laczkó (1992).

⁶ Ezt a tematikus szerepet le lehet kötni a lexikonban is; ekkor szóösszetétel jön létre: *porlasztófeltalálás*.

⁷ A nemzetközi szakirodalom egyik része (Williams 1985, 1987) a lexikonba helyez szintaktikai összetevőket, a másik vonulat viszont megengedi, hogy a szintaxisban is működhessen képzésszerű toldalékolás, azaz deriváció (Fabb 1984, Roeper 1987, Sproat 1985, Haspelmath 1995).

állandó határozókra épít, vagyis arra, hogy pl. a *-ba/be* nem a 'vminek a belsejébe' jelentéssel vesz részt az olyan szerkezetekben mint a *belefárad a munkába* vagy a *vállalkozásba fog* szerkezetekben. Másfelől pedig olyan képzőkre hivatkozik, amelyek rendszeresen ugyanazt a jelentést adják az alapszóhoz, pl. *-né, -ász/ész, -ék, -ít, -ul/ül, -hat/het, -talan/telen, -ható/hető, -hatalan/hetetlen, -beli, -féle, -szerű, -fajta, -nyi*.

El kell ismernem, hogy nemcsak az állandó határozók, hanem pl. a tárgy- vagy dativusragok is komoly gondot okoznak a jelentés kompozicionalitására támaszkodó megkülönböztetésnek, hiszen esetükben semmiféle önálló jelentésről nem lehet beszélni – akkor pedig minek a kompozicionalitásáról lehet szó? A kritérium mégsem menthetetlen.

Először is vegyük észre, hogy az érvben csakis névszói (eset)ragok szerepelnek; az igeragok és -jelek ugyanis mind kompozicionálisak. Az újabb grammatikai kutatások továbbá azt mutatják, hogy kétféle esetrag létezik attól függően, hogy van-e állandó tematikus szerep, vagyis meghatározott szemantikai tartalom rendelve hozzá vagy sem (vö. Chomsky 1981; magyar ismertetését I. É. Kiss és Szabolcsi 1992). Az előbbi, ún. inherens esetek, mint pl. az elatívisi *-ból/ből* mindig ugyanazt a jelentést rendelik az általuk toldalékolt főnévi szintagmákhoz: 'vminek a belsejéből'. Az inherens esetek jellemző példáiban szabad bővítményeket/határozókat látunk, melyekben az esetet nem valamely a főnévi szintagmán kívüli elem követeli meg.

Az önálló jelentésmozzanatot nem hordozó ún. strukturális eseteket, többnyire a nominativust és az accusativust, de a magyarban a birtokosi dativust is, valamely régens rendeli hozzá a nominális szintagmához és többnyire az is határozza meg az illető összetevő tematikus szerepét is.⁸ A strukturális eseteket azonban jellemzően egy másik tagmondatban már saját tematikus szereppel bíró szintagma is felveheti (ilyenkor a levezetésben „mozgatásról” beszélünk, pl.: *Szeretném [hogy Péter győzzön] → Péter-t szeretném [hogy ... győzzön]*). A strukturális esetekre tehát nem ugyanúgy vonatkozik a kompozicionalitás elve, hiszen ezeknek az eseteknek nincsen saját jelentésük; az esetraggal jelölt szintagma grammatikai jelentését ugyanis mindig a régens szabja meg. Eszerint a strukturális esetben álló kifejezések is kompozicionálisan kapják meg jelentésüket, csak nem közvetlenül az esetragtól, hanem az igétől, illetve általában a régenstől, amely azt a lexikai jellemzésében tartalmazza.

Ugyanígyen helyzettel állunk szemben az állandó határozók vonatkozásában is: a *(szalad) a szobából* szabadon választható elatívisi ragjának nem azonos a jelentése az *(áll) vmiből* hasonló formájú, de kötelező ragjával. Mivel ezt az utóbbi elatíviszt is régens szabja meg, tekintet nélkül arra, hogy a definíció szerint nem minősülne strukturális esetnek, annak kell tartanunk. Amikor tehát az esetragot valamely régens írja elő, az itt releváns tematikus jelentések nem az esetragok önálló tematikus-szemantikai tulajdonságaiból következnek, hanem – amint erre számítani is lehet – a régens határozza meg őket ugyanúgy, ahogy az esetrag formáját is ő adja meg. Vagyis a kompozicionalitás elve nem sérül meg, csupán másként jut érvényre.

Az esetragoknak ez a kettőssége húzódik meg a mögött a jelenség mögött, amelyre Keszler jogosan hivatkozik Kiefer (1987: 483) alapján: vagyis hogy nem minden esetrag társul termékenyen különféle tövekkel. Egyfelől ugyanis nincsen olyan strukturális esetrag, amelyet ne lehetne bármely névszóhoz hozzáilleszteni – vajon melyik névszónak nincsen például tárgyesete? Másfelől az inherens esetragok éppen az általuk hordozott tematikus vagy szemantikai tartalom révén nem mindig egyeztethetők össze azokkal a kifejezésekkel, amelyekhez csatoljuk őket, pl. az *-ul/ül* vagy *-ként* (Kiefer 1987 példái).⁹ Vagyis formális szempontból nincsen elvetendő pl. a Kiefer szerint „nehezen értelmezhető” *jóságként, szépségként* alakokban: ezek pontosan az értelmezés nehézsége

⁸ Pl.: *(olvassa) a könyvet* – téma, *(megrémtí) a gyereket* – experiens, *(eléri) a polcot* – cél.

⁹ Megemlítem, hogy Kiefer (1987: 483) megjegyzése az *-ig* ragnak az elvont fővevekkel együtt való korlátozott használatáról nem állja meg a helyét az olyan természetes példákkal szemben, mint: *Az én szabadságom a te szabadságodig terjed*.

miatt nem fordulnak elő, s nem azért, mert nem lehet őket megszerkeszteni. A képzőkkel azonban más a helyzet: a **szalad-gat, *fut-gat, *száll-gat, *áll-gat* formákat nem értelmezni nem tudjuk, hiszen van a szándékolt értelmüknek megfelelő *szalad-gál, fut-kos, száll-dos, áll-dogál* és *biztat-gat*, hanem létre sem tudjuk hozni őket. Ugyanakkor azt sem lehet mondani, hogy a különféle gyakorító képzők nyelvtanilag (fonológiai vagy morfológiai környezetből) meghatározott allomorfofok lennének, ugyanúgy, ahogy van ikes és iktelen ragozás. Ez utóbbiak ugyanis egy egész paradigmát határoznak meg, míg a gyakorító képzőket egyedileg kell „hozzátanulni” az adott igetűhöz.

5.5. Rátérve most már a Keszler által felsorolt morfémákra, célszerűnek látszik kisebb csoportokban vizsgálni őket. Közülük a következőket nem tartjuk képzőknek: *-né, -ék, -ul/ül, -hat/het, -beli, -féle, -szerű, -fajta*.

5.5.1. Két további csoportra bontva ezeket, azt fogjuk kimutatni, hogy a *-né, -beli, -féle, -szerű, -fajta* elemek összetételeket alkotnak. Mi az összetétel megállapításának kritériuma? Először is hagyományosan az, hogy az alkotóelemek szabad morfémák legyenek. Csakhogy tudjuk, hogy még a magyarban is lehet kötött morféma az összetétel első tagja, pl. *gyógyszer/torna* stb. (vö. Antal 1961), és ismerünk a szakirodalomból számtalan olyan összetételt, amelyben egyik vagy másik (vagy mindkét) elem kötött morféma, különösen a görög–latin eredetű szavaknál, pl. *biofizika/kémia, zoo-lógia/szemiotika/genetika*.

Vannak továbbá jól alkalmazható sajátos magyar ismérvek is azt megállapítandó, összetett vagy képzett szóval van-e dolgnak. Az összetett szavakat egyrészt akképpen tudjuk mellérendelni, hogy utótagjukat nem ismétljük meg, pl. *sík- és dombvidék, könyv- és füzetsomag*. Ugyanez általában lehetetlen a képzők esetében: **sík- és dombos, *kert- és ékszerész, *erő- és ügyetlen, *könyv- és füzetséskék* stb. Mármost a felsoroltak mindegyike megjelenhet ilyen mellérendelésekben: *elnök- és igazgatónék, város- és falubeliek, üveg- és kőféle (anyagok), rádió- és televíziószerű (műsorok), két- vagy háromfajta (megoldás)*.

Igaz, van a képzőknek egy olyan alcsoportja, amely megengedi, hogy csak az egyik tagon jelenjék meg, vö.: *ajtó- és ablaktalan, sógor- és komaság, hat- vagy nyolcszor*.¹⁰ Ezek azonban hangrendileg illeszkednek a tőhöz, másrészt jellemző módon nem vesznek részt egy, az előzőben illusztrálthoz hasonló mellérendelő szerkezetekben, amelyekben az összetétel előtagját hagyhatjuk el, pl.: *üvegszerű és -anyagú (tárgyak), de: *ajtótalan és -hibás (épületek)*.

Következésképpen a *-né, -beli, -féle, -szerű, -fajta* elemek kötött morfémákat tartalmazó szóösszetételeket alkotnak, és jelentésük illetéknéppen kompozicionális.

5.5.2. A maradék elemek csoportja nem egységes. A *-hat/het* toldalékról épp a vita tárgyát képező cikkemben igyekeztem kimutatni, hogy nem képző, hanem jel. Hasonló irányban érvel M. Korchmáros (1995) az *-ék* tekintetében: ugyanis ez is jelnek bizonyul, méghozzá az *-é* birtokjelet követő többesjelnek.

Az *-ul/ül* esetében nem világos, melyik előfordulásáról van szó. Van először is az, amelyik Kiefer (1987) szerint esetrag: *új vezetőül (öt választották)*. Van azután a melléknévből ígét létrehozó nem produktív képző: *szép-ül*, amely nem tehető hozzá képzett szóhoz: **erő-s-ül*. Van még a részlegesen nem termékeny határozói végződés: *rossz-ul*, amely egyébként az *-an/en* produktív allomorfiája a fosztóképzőt követően: *gond-talan-ul*. És végül létezik még a nyelvmegnevezésekhez tehető produktív formája: *német-ül*. Bár véleményem szerint – amint a 6.2-ben még kifejttem – az utóbbiak is képzők, Keszler feltehetőleg az igeképzőre gondolt, amely viszont még a korlátozottan produktív használatán belül sem mindig ugyanazt a jelentésmozzanatot adja a melléknévi tőhöz, vö.: *kész-ül, egyes-ül, teljes-ül*.

5.5.3. Ami még hátra van az a következő lista: *-ász/ész, -ít, -talan/telen, -ható/hető, -hatalan/hetetlen, -nyi*. Ha azt állítjuk, hogy e képzők ugyanúgy kompozicionálisak, mint a ragok, el kell feledkeznünk az olyan képzésekről mint pl. *közgazdász* (≠ közgazdával foglalkozó), *fodrász*

¹⁰ E jelenségre Kiefer Ferenc hívta fel a figyelmemet.

(≠ fodorral foglalkozó); *tanácstalan* (≠ nincs tanácsa), *zavartalan* (≠ nincs zavara); *éghető* (≠ *amit égni lehet), *hozzáférhető* (≠ *amit hozzá lehet férni); *élhetetlen* (≠ nem élhető), *tehetetlen* (≠ nem tehető). Ezek a képzők ugyanis a zárójelben megadott jelentéseket állítják elő produktív használatukban, amely esetben természetesen kompozicionális jelentésűek. Dehát éppen azt igyekeztem bemutatni, hogy szemben a ragokkal, amelyek nem hordozhatnak a szabályostól eltérő jelentést, még a teljesen produktív képzőknek is vannak olyan előfordulásai, amelyekben a jelentés nem kompozicionális, vagyis nem a részegységek jelentésének az összege.¹¹

5.6. Azáltal, hogy a kompozicionalitásra hivatkozó kritérium (Id. (1ii)) nem tagadja, hogy a képzők kompozicionális jelentésűek lehetnek, hanem csupán azt jelenti ki, hogy egy-egy képző nem minden előfordulása ilyen, kisebb erejű a másik kettőnél. De alaposabban megnézve az (1) táblázatot, valójában nincs is szükség arra, hogy három ismérvvel különböztessük meg a képzőket, a jeleket és a ragokat egymástól. Az (1i) és az (1iii) ugyanis tökéletesen elegendő három kategória elkülönítésére az alábbi formában.

(3) A képzők, jelek és ragok közötti különbségek

	Képző	Jel	Rag
i. az adott szófaji kategória minden eleméhez hozzátehető	-	+	+
iii. más kötött morféma követheti	+	+	-

Jóllehet ez a megoldás – a (3i) tekintetében a szükséges óvatossággal használva (l. 5.3) – el tudja különíteni a háromféle toldalékot, alább a 6.2-ben mégis egy másik javaslatot teszünk a szintaxis és a lexikon elválasztására támaszkodva.

5.7. Keszler utolsó kifogása a (1iii) = (3iii) kritériumra vonatkozik: szerinte a megállapítás „nem ilyen egyértelmű”. Saját megfogalmazását ajánlja ehelyett: „a képző általában megtűr maga mellett (tehát maga előtt és után is!) más képzőt.” (Kiemelés tőlem.) Ezek után felhívja a figyelmet arra, hogy vannak képzők, amelyek mögött ugyan előfordulhatnak más képzők, de előttük nem. Eltekintve most attól, hogy a felsorolt képzők között több olyan van, amely egyáltalán nem tekinthető produktívnek (-só/ső, -atag/eteg) vagy az itt nem tárgyalható ún. fiktív vagy passzív tövekhez járul (-an/en, -og/eg/ög),¹² a javasolt alternatíva inkább nehezíti, mint segíti a képzők meghatározását. A (3iii) ugyanis semmiféle problémába nem ütközik: mind a képzőket, mind a jeleket követheti legalább egy kötött morféma: az előbbieket egy másik képző, egy jel vagy egy rag, az utóbbiakat legalább egy rag.

Ami pedig a Keszler felvázolta igeképzősorrendet illeti, való igaz, hogy a kezdő, mozzanatos, illetve visszaható képzőket követik a műveltető és gyakorító képzők (amint azt maga is megjegyzi, esetleg fordított sorrendben), s ezek mögé kerül a „ható” képző. Csakhogy ez utóbbi, mint előző cikkemben érveltem, nem képző, a kezdő és mozzanatos képzők pedig a „tőalkotó” képzők közé tartoznak (l. 12. jegyzet), ezért mindig legbelső helyzetűek. Ezek után csupán arról kell szót adni, miért előzik meg a visszaható képzők a műveltető/gyakorító képzőcsoportokat.

¹¹ Az -ít rendkívül sokarcú képző, vö.: *csábít, szédít, zendít, dühít, békít, tömít* stb., hogy a produktív melléknév + *ít*, valamint főnév + *sít* alakokat ne említsük.

A -nyi mértéket, mennyiséget kifejező képzőként valóban nem kínál rendhagyó jelentésű szavakat, de l. 6.2. pontot.

¹² Mivel ezek a csupán néhány (általában 1–5) szóban előforduló „szótövek” valójában nem felelnek meg a kötött morféma státuszának (l. 2.2), képzőiket célszerűbb volna „tőalkotó”, mintsem „szófajjelölő” képzőknek nevezni.

Végleges válaszom nincsen e kérdésre, annyi azonban futó vizsgálatból is kiderül, hogy a vonzat- (vagy argumentum-) szerkezetet megváltoztató képzők (visszaható és műveltető) közelebb vannak a tőhöz, mint az azt nem befolyásolók (gyakorító), vö.: *üt (vki vmit) → ütődik (vmi) → ütődget (vmi)/ütődtet (vki vmit) → ütődtetget (vki vmit); ?*ütögettet, *ütödgettet*, valamint *lép (vhová, pl. pártba) → lépked (*pártba, de lehet: valamilyen irányba) → lépkedet (vkit) → lépkedetget (vkit)*.

6. Végül két kérdésre szeretnék válaszolni: minek minősítsük a -hat/het toldalékot, és milyen csoportjai lehetnek a magyar toldalékmorfémáknak?

6.1. Keszler a következő kritériumok alapján minősíti a -hat/het morfémát képzőjellegűnek: nem kötelező elem, a szótó vagy a képző után következik, állhat utána jel és rag, valamint a -hat/het elemet hordozó szó szintagma értékével bír (*dolgozhat = képes dolgozni*), továbbá minden jelet megelőz. E jellemzésekről azonban egytől egyig kimutattuk, hogy a jelekre is érvényesek (lehetnek), vagyis éppen ezek alapján nem lehet képzőszerű vonásokat tulajdonítani a kérdéses affixumnak.

6.2. Rátérve most már az általánosabb problémára, Keszler valós nehézségre hívja fel a figyelmet, amikor a képzők csoportjának nem egységes voltáról beszél. Azt javasolja, hogy a képzőket egy számegyenesen képzeljük el, amelyen aszerint helyezkednek el, hogy mennyire képző-, jel- vagy ragszerűek. Lényegében vele egyetértésben keresem a választ arra a kérdésre, mi tesz egy affixumot képzőszerűvé, illetve inflexió (jel- vagy rag-) jellegűvé.

6.2.1. Kiefer (1987) az esetragok tárgyalásakor azt a definíciót használja, hogy ha a toldalékolt főnév módosítható, akkor a végződés esetrag, ha nem, akkor képző. Mivel a régi házból lehetséges, ezért a -ból/ből esetrag, a -kor azonban képző, hiszen nem lehet azt mondani, hogy *holdfényes éjfélnkor (érkezett). Az eljárás mögött az a megfontolás áll, hogy a képzők csakis szó méretű egységekhez csatlakozhatnak, annál nagyobb nyelvtani szerkezetekhez (főnévi vagy melléknévi csoporthoz, szintagmához) nem. Az alábbi példákban a szögletes zárójel jelöli az összetartozó elemeket.

- (4) a. [[nagy] [szabad-ság]]
 b. *[[nagyon szabad] -ság]
 c. *[[nagy szabad] -ság]

A (4a)-ban a képző szó nagyságú összetevőhöz járul, amit kívülről módosít a melléknév. A (4b)-ben a helyesen szerkesztett melléknévi csoporthoz már nem csatlakozhat a képző, hiszen az alaptag szerkezet, nem pedig szó. Végül (4c)-ben a nagy melléknév nem módosíthat egy másik melléknévet (a szabad-ot), ezért csak látszólag azonos (4a) és (4c), valójában az utóbbi nem jöhet létre. Ilyen módszerrel mutatja ki Kiefer, hogy a -stul, -nként, -képpen sem ragok, hanem határozói képzők. És hozzátehetjük, ugyanezért határozói képző a -szor/szer/ször mellett a melléknévhez járuló -an/en és -ul/ül, és a melléknévi igenévhez is csatlakozható -lag/leg is.

6.2.2. Amikor Kiefer az esetragos főnevek módosíthatóságát állapította meg, valójában arra mutatott rá, hogy a képzők előbb bemutatott viselkedésével szemben a ragok nem az egyes szóhoz, hanem egy egész nyelvtani szerkezethez csatlakoznak. Vagyis például a tárgyrag az *A fiúk új könyveket olvasnak* mondatban nem a *könyvek* főnévre kerül, hanem az *új könyvek* főnévi csoportra, hiszen az ige tárgya ez esetben nem a puszta főnév, hanem az egész főnévi csoport. Továbbá a többes szám 3. személyű igerag sem csupán az *olvas* igét, hanem az *új könyveket olvas* igei csoportot jelöli meg, hiszen ha az *olvas* igét a disztribúciós elemzéssel összhangban kicseréljük mondjuk a *szalad* igére, akkor az *új könyvek* tárgy már nem jelenhet meg a mondatban. A tárgy az ige vonzatszerkezetében van benne, azzal együtt „kerül be” a mondatba, ha tehát az ige pl. az *ajándékoz*, akkor az *A fiúk [Péternek új könyveket ajándékoz]-nak* mondatban a zárójeles rész lesz az igei csoport.

Mivel a jelek is inflexiós, azaz ragszerű morfémák, csak éppen rag előtt jelen(het)nek meg, rájuk is a szerkezethez való hozzáadhatóság a jellemző. A többesjel tehát nem a *könyv* szót „többesíti meg”, hanem az *új könyv* főnévi csoportot; a birtokos személyjel sem csupán a *könyv*-re vonatkozik az *új könyvem* kifejezésben, hanem az *új könyv* szerkezetre. És természetesen a „ható” toldalék sem pusztán arra ad engedélyt, hogy olvassanak, hanem arra, hogy új könyveket olvassanak a fiúk az *A fiúk új könyveket olvashatnak* mondatban. Az átmenetinek tartott toldalékmorfémák közül inflexiósnak, jelnek vagy ragnak bizonyul a *-hat/het* mellett az összes „igenévképző”, valamint a már említett *-ék* is, mely olyan birtokos szerkezeteket is jelölhet, mint [*az én barátaim*]-ék.¹³ Ugyanakkor a közép- és felsőfok morfémái ismét átmeneti jellegűnek mutatkoznak: egyrészt képzőnek minősülnek, mivel vonzatszerkezetet változtatnak, és szónál nagyobb egységre nem kerülhetnek, másrészt jelnek, ugyanis szótövék megőrzik vonzatszerkezetüket, vö.:¹⁴

- (5) a. *Péternél okos
b. [Péternél [okos]-abb]
c. *[[nagyon okos]-abb]
d. [sokkal [[okos]-abb]]

- (6) a. (leg)büszkébb a fiára
b. (leg)hütlenebb az elveihez

Ha a választóvonalat a szóhoz, illetve az annál nagyobb egységekhez való hozzáilleszhetőségben állapítjuk meg, akkor e toldalékokat egyértelműen képzőnek tarthatjuk, és a vonzatszerkezet megtartásának kérdését kell további vizsgálat alá venni.

6.2.3. Ez a tetszetős megkülönböztetés azonban megbicsaklani látszik, amikor olyan szerkezetekkel találkozunk, melyek szófajt váltanak, s mégis szintaktikai szerkezetekhez kapcsolódnak. A legfeltűnőbb példát a már hivatkozott dolgozatomban elemeztem (Kenesei 1995/96): az *-ú/ű* képzős birtokos melléknévi összetételekben ugyanis az utótag önmagában nem állhat meg, pl.:

- (7) a. [[[ősz haj]-ú] férfi]
b. [[[a barátoménál őszebb] haj]-ú] férfi]
c. *hajú férfi

Következésképpen ez a képző mindig szintaktikai szerkezethez csatlakozik: egy – alkalmasint egy nagyobb szerkezet részét alkotó – melléknévből és egy főnévből álló főnévi csoporthoz.

Számos további ilyen képzőt ismerünk. Említhetjük az ugyancsak birtokos melléknévi összetételt meghatározó *-s/os/es/ös* képzőt (pl. *piros kalapos*), de ilyen az *-ás/és* képző is nomen actionis (és nem eredményjelölő) használatában, vö. a korábban hivatkozott **feltalálás* (de: *a porlasztó feltalálása*) stb. példákat az 5.3.-ban. Ide tartozik továbbá a névutón megjelenő *-i* képző is, vö.: [*az asztalom alatt*]-i, mégha az *-i* képzőnek van egyetlen szóhoz csatlakozó használata is (amikor is továbbképezhető): *pest-i-es*. Nem képezhető tovább azonban, amikor szerkezethez járul: **az asztalom alatti-ság*. Valószínűleg a *-nyi* is ide tartozik.

¹³ Ez utóbbira I. a már hivatkozott M. Korchmáros (1995) cikkét, az igenevekre pedig Sárík (1997) dolgozatát.

¹⁴ Újabb érdekes problémát vetnek föl a képzett szók, ugyanis egyrészt vannak közép- és felsőfokú melléknevek, amelyek nem őrzik meg a vonzatszerkezetet (?*hasznalóbb vmihez*, **képesebb megcsinálni vmit*), másrészt vannak kétségtelen képzőmorfémák, amelyek megőrzik a *tő* vonzatát, pl. *hű/hűség/hűséges vki/vmihez*, *fáj/fájdalmas vkinek*.

Ha tehát a képző és az inflexió közötti különbség alapja az, vajon egyetlen lexikai egységhez, azaz a szóhoz járul-e a toldalék, avagy több lexikai egységet tartalmazó szintaktikai szerkezethez-e, akkor meg kell engednünk, hogy inflexiós morfémák is megváltoztathassák az alaptagjuk „szófaját”, grammatikai kategóriáját. Eszerint az igei személyragok, a főnévi esetragok mellett az összes jel, sőt néhány korábban (szó)képzőnek tartott toldalék is inflexiós affixumnak bizonyul. Arra, hogy épp e morfémák rendkívül produktívak, a nyilvánvaló magyarázat az, hogy a „tövékben” minden megkötés nélkül előállítható szintaktikai szerkezetek lehetnek.

7. Röviden összefoglalva a tanulságokat, bízom benne, hogy mindenképpen kiderült a dolgozatomból: alapvetően egyetértek Keszler Borbálával abban, hogy a toldalékmorfémák osztályozása teljesen egyértelműen nem oldható meg az eddigi eszközökkel. Új szempontokat és eljárásokat kell keresnünk, hogy a paradoxnak mutató tulajdonságokat rendezhessük, és a jelenleginél megnyugtatóbb módon állapítsuk meg, e kötött morfémák mely osztályokba tartoznak.

Mindennek az alaposabb vizsgálata egy, a közeljövőben megírandó nagyobb és alaposabb tanulmány része lesz, amennyiben az itt felvetett javaslatok kiállják a kollegiális kritikát.

HIVATKOZÁSOK

- Antal László. 1961. *A magyar esetrendszer*, Akadémiai, Bp.
- Aronoff, Mark. 1976. *Word formation in generative grammar*, MIT Press, Cambridge.
- Beard, Robert E. 1984. „Generative lexicalism”, *Quaderni di Semantica* 5, 50–7.
- Berrár Jolán, Keszler Borbála, Rác Endre, 1994. „A toldalékmorfémák meghatározásáról”, in: Faluvégi és mások (1994).
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.
- É. Kiss Katalin és Szabolcsi Anna. 1992. „Grammatikaelméleti bevezető”, in: Kiefer (1992).
- Fabb, Nigel. 1984. *Syntactic affixation*. Doktori értekezés. M. I. T. Cambridge, Mass.
- Faluvégi Katalin, Keszler Borbála, Laczkó Krisztina (szerk.): 1994. *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- Haspelmath, Martin. 1995. „Word-class changing inflection and morphological theory”, *Morphology* 1995; 43–66.
- Kenesei István. 1995/96. „On bracketing paradoxes in Hungarian”, *ALH* 43: 153–73. (magyarul megjelenés alatt a *Nyelvtudományi Közleményekben*).
- Kenesei István. 1996. „Képző vagy nem képző?” in: Terts István (szerk.), *Nyelv, nyelvész, társadalom: Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól*, JPTE PSZM Projekt Programiroda, Pécs, 92–5.
- Keszler Borbála. 1997. „Képző-e a *-hat, -het?*” *Nyr.* 121: 86–90.
- Kiefer Ferenc. 1987. „A magyar főnév esetei”, *MNy.* 83: 481–6.
- Kiefer Ferenc. 1991. „Noun incorporation in Hungarian”, *Acta Linguistica Hungarica* 40: 149–78.
- Kiefer Ferenc (szerk.). 1992. *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*, Akadémiai, Bp.
- M. Korchmáros Valéria. 1995. „Az *-ék* többesjel”, *Néprajz és Nyelvtudomány*, 36: 295–307.
- Marchand, Hans. 1969. *The categories and types of present-day English word-formation: A synchronic-diacronic approach*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- Roeper, Thomas. 1987. „Implicit arguments and the head-complement relation”, *Linguistic Inquiry* 18: 267–310.
- Sárík, Pál. 1997. „A határozói igenevek néhány problémája”, kézirat, JATE, Szeged.
- Spencer, Andrew. 1991. *Morphological theory*, Blackwell, London.
- Sproat, Richard. 1985. *On deriving the lexicon*, Doktori értekezés, M. I. T., Cambridge, Mass.
- Szabolcsi Anna és Laczkó Tibor. 1992. „A főnévi csoport szerkezete”, in Kiefer (1992).
- Williams, Ed. 1985. „PRO in NP”, *Natural Language and Linguistic Theory* 3: 277–95.
- Williams, Ed. 1987. „Implicit arguments, the binding theory and control”, *Natural Language and Linguistic Theory* 5: 151–80.

FÜGGELÉK

Pete István a *Nyelvőr* legutóbbi számában fejti ki nézeteit Keszler Borbálának itt vitatott tanulmánya és az én eredeti cikkem kapcsán. Megjegyzései nagyobbik részére remélhetőleg választ talál a jelen írásomban, mivel azonban cikkem korrektúrájába már nem lehetett újabb szöveget beilleszteni, az erre való utalásokat a szövegen belül nem tudtam elhelyezni.

Meg kell említenem, hogy bár Pete pontosan idéz, értelmezéseiben rendszeresen eltér állításaim szó szerinti jelentésétől. Miután idézi a (ii) kritériumomat („A létrejött forma jelentése mindig kompozicionális”), amely a képzők esetében szerintem nem áll fenn, ami egyértelműen azt jelenti, hogy „a létrejött forma jelentése nem mindig kompozicionális”, Keszler követve úgy tesz, mintha azt állítottam volna, hogy „a képzők jelentése nem egyenlő a tö és a képző jelentésének összegével” (471). Én azonban mindössze annyit mondtam, hogy nem mindig egyenlő, vagyis van, amikor tö + képző nem egyenlő a kapott képzett formával (pl. *él + hetetlen ≠ nem élhető*). Következésképpen Pete 1. pontja nem az én nézeteimről szól.

Ezek után az is világos kell legyen, hogy Pete cikke 2. pontjában a nekem tulajdonított felogást sem vallom („A toldalékcetrikusok egy része [pl. Kenesei] csak a ragoknak tulajdonít önálló jelentést” 472). A 3. pontban említett képzőkről jelen cikkemben részletesebben is szólok, a 4. pontban felvázolt osztályozás elemzése viszont túlterhelné ennek az addendumnak a kereteit. A különböző szóképzésekről mégis meg kívánom jegyezni, hogy alapvető különbséget tételezek a termékeny (produktív) és a nem termékeny szóképzés között, és nézetem szerint csakis az egyébként termékeny folyamatokra lehetünk figyelemmel a szóképzés általános törvényszerűségeinek feltárásakor.

Ki kell térnem Pete kritériumaira is (475), amelyekben minden oldalon egyszerre van jelen a + és a – jegy: meggyőződésem, hogy az olyan kritérium, amely egyazon dolog, eset vagy kérdés vonatkozásában lehet egyszerre pozitív és negatív értékű, használhatatlan, vagyis nem felel meg a kritérium kritériumainak. Ha a szóképzés (deriváció) és a ragozás (inflexió) tekintetében ez a helyzet, akkor vagy nincs különbség a kettő között (és ez elvben nem tarthatatlan nézet), vagy pedig új kritériumok után kellene néznünk. Jelen cikkemben az osztályozással kapcsolatos problémákból egy harmadik irányú kivezető utat igyekeztem felmutatni, de örömmel tapasztalom, hogy az ott megjelölt kivánságom a szélesebb körű vitára kezd valósággyá válni.

Végül hadd utaljak Kiefer Ferenc (1998) morfológiai fejezetére, amely sok ponton az itt kifejtett nézetekkel azonos eredményre jut, máshol pedig eltér tőlük, vagy éppen vitába száll velük, de erre, csakúgy mint Pete István cikkére, itt nincs helyem kitérni.

HIVATKOZÁS

Kiefer Ferenc. 1998. „Alaktan” in: Kiefer Ferenc, É. Kiss Katalin és Siptár Péter, *Új magyar nyelvtan*, Osiris, Budapest.

Pete István 1997. „A szóképzés kompozicionális jellegéről” *Nyr.* 121, 470–5.

Kenesei István

A szemantikai és képi szint egyenértékűsége
Jeszenyin Ősz című versében és műfordításaiban

1. A más nyelven született irodalmi szövegek üzenetének adekvát tolmácsolása bonyolult, sokrétű fordítói feladat. A versek fordítása pedig különösen sok problémát vet fel, hiszen ezek nem fordítás céljára létrejött alkotások. „...a fordítás a vers nyelvi, esztétikai, sőt jelentésbeli integritását lényegesen érintő, értelmező beavatkozás... a tökéletes siker ugyancsak eleve beépített lehetlenségének minden kockázatával” (Vajda 1981: 378).

2. Mivel azonban a fordítás szükségszerűség, nem a lehet, hanem a hogyan kérdését veti fel, érdemes boncolgatni. A korszerű fordítástudománnyal foglalkozó szakirodalom megkülönbözteti a fordításokat aszerint is, hogy milyen műfajúak, szépirodalmi, jogi, publicisztikai vagy egyéb stílusnemhez tartozó szövegekről van-e szó stb. (vö. Klaudy 1994).

3. A szépirodalmi szövegek és műfordításaik egyenértékűségét vizsgálva a kommunikatív értéket kell figyelembe vennünk. A kommunikatív ekvivalencia műfordításokban a stílus szintjén valósul meg. A Popovic A műfordítás elmélete c. művében (magyarra a stíluskutató Zsilka Tibor fordította) részletesen kifejti a stílus-ekvivalencia lényegét. „A szépirodalmi szöveg stílusában az ekvivalencia kétféleképpen érvényesül: egyrészt a paradigmatisz tengelyen, azaz a kifejezőeszközök konkrét kiválasztását megelőző helyzetben; valamint a szintagmatisz tengelyen, amely már egy meghatározott, a szövegben adott kifejezési helyzetnek megfelelő kifejezőeszköz megválasztását jelenti. Ez a szerző stilisztikai döntéseinek ekvivalenciája... Ennek alapján a fordítási ekvivalenciát úgy értelmezzük, mint az eredeti mű és a fordítás kifejezőeszközeinek egyezését, s nem lényeges, hogy ezt az egyezést milyen tényezőkkel valósítja meg” (Popovic 1980: 139). Ez a megfogalmazás tehát megengedi a szövegrészletek módosításait is annak érdekében, hogy a szöveg egészének tartalmi üzenete átkerüljön az eredeti nyelvi szövegből a műfordítás szövegébe. A különböző szinteken megvalósuló módosulások paradox módon nemcsak a teljes szöveg- és formahűség lehetlenségének a jelei – azaz az abszolút fordításé –, hanem annak is, hogy bizonyos változtatások árán el lehet kerülni a hűtlenséget. Minden szöveg stílusában van egy vagy több olyan szint, amely dominál a többihez viszonyítva, ezt meg kell őrizni a fordításban is. Ami ezen kívül esik, módosulhat. Természetesen a műfordítónak arra kell törekednie, hogy azokat a részeket, amelyeket az eredeti szöveghez képest módosított, a szöveg más részeiben kompenzálja. A fordító akkor hű az eredeti műhöz, ha mint szövegegészhez hű hozzá. „Nincs eszményi és tökéletes szöveghűség, illetve fordítói szabadság. Ebben is, abban is van valami a másiktól... Azok a funkcionális kifejezőmódosulások, amelyek két nyelvi rendszer eltérésének feltételei mellett is adekvát kifejezések tudnak lenni egy eredeti mű elemeinek, azok egyben a mű optimális változatát is jelentik” (Popovic 1980: 148). Ez pedig az eredeti mű **kommunikatív ekvivalense**.

4. Amint már korábban is utaltunk rá, a kommunikatív ekvivalencia a műfordításokban stílus-ekvivalenciaként jelentkezik. A szöveg pedig, a stílust kohéziós erőnek tekintve, különböző szintekre bontható. Szathmári István a következő szinteket különíti el a szöveg stílusában: 1. akusztikai szint, 2. grammatikai szint, 3. képi szint, 4. a szó- és kifejezőeszköz szintje, 5. extralingvisztikai szint, 6. szövegtani szint (Szathmári 1983: 334–5). E szintek közül egy vagy több központi helyet foglal el a szövegben, s ezek köré szerveződik a többi. A domináns szint vagy szintek megőrzése lényeges feladat a műfordításszövegben.

5. A fentebb ismertetett elveket figyelembe véve vizsgálom Jeszenyin Ősz című versének és Rab Zsuzsa, valamint Weöres Sándor műfordításainak a képi és szemantikai szinteken megvalósuló egyenértékűségét.